

НАСЛЕДНО НЕПРИЈАТЕЉСТВО

Александар ПЕТРОВ

АПОКАЛИПСА ДАНАС И КЊИЖЕВНОСТ

Драги ствараоци пером и поштоваоци пера, *

налазите се на обали највеће југословенске реке Саве, тик поред некадашње чувене пешчане плаже, где је, у годинама после другог светског рата, летње дане проводио и онај који вам се сада обраћа и жели вам добродошлицу у име домаћина овог јесењег књижевног скупа, Удружења књижевника Србије и Српског ПЕН центра. Осећајте се лепо у овом здању у којем су пре вас о судбини мира и о правима човека већали учесници КЕБС-а, дакле о судбини и правима бар неких од нас, а недавно су ваша места заузимали високи стручњаци Интерпола и све до јуче лекари једне нове гране медицине, васионске медицине, који брину за рад нашег срца у космосу. А када нисте овде, пред камерама које осветљавају наше душе и пред микрофонима који наш дух претварају у глас над водама, него у својим собама, понад још једне велике реке, Дунава, спавајте у њима мирно, као да сте на острву, званом Утопија, као да сте тамо будни а све ово овде само сањате и трзате се у сну.

Јер говоримо о теми од које су се мутиле главе и мудрије од наших, а пред откривањем те тајне, која би требало да је највиша истина и коначни суд, узнос у спасење или пропаст за сва времена, пошто са њом престаје време, дрхтали су и мањи грешници и већи праведници.

И шта после свег оног што је о Апокалипси и апокалипсама речено и написано изрећи ново овде и данас?

А ипак, чини се, ниједна тема ни на једном од двадесет и два досадашња београдска октобарска сусрета није побудила веће интересовање нити окупила боље учеснике, који ће о њој говорити било прозом било стихом.

Од када је Јован Богослов написао оно што је видео на острву Патмос и пре него у књигу пророштва оног из чијих уста „излажаше мач оштар с обје стране“ и чије лице „бјеше као сунце што сија у сили његовој“, не у једном веку људи су чекали, или стрепели, зависно од века, да се збуде оно што је *Апокалипсом* или *Окривењем* посведочено да ће бити после свега. Прва реч из наше теме, која гласи *Апокалипса данас и књижевност*, упућује, дакле, на књигу која објављује скоро долазак оног који је Први и Последњи, Почетак и Свршетак, што уједно значи свршетак историје и нови почетак за све, за блажене и за грешне. Први ће имати право на део од Дрвета живота и проћи ће кроз капије у Град, а напољу ће остати да пропалну они што у невиђеним мукама већ нису скончали, „пси и врачари и блудници и крвници и идолопоклоници и сваки који воли и чини лаж“. Отуда зато, зависно од тачке посматрања, сам појам Апокалипсе је имао двоструко значење: идилично и демонско: означава спасење, вечито блаженство, крај ноћи и смрти, живот у светло-

сти чистоте и истине, или, пак, потпуно уништење и враћање планете у сазвежђа ништавила и пуштоши.

Ако у новим временима у свакодневној употреби све више преовлађује оно друго значење, које означава катастрофу, не сведочи ли то нешто и о нама самима? Не признајемо ли сами себи да нам нема места међу блаженима у Новом Јерусалиму и да ће нам се платити према делима као онима који се клањају идолима и у њихово име сеју смрт и шире лажи? Сумњамо ли тиме у оне високе представе о човеку, као бићу по природи праведном, истинитом и добром, спутаном ходом и околностима историје да се исказује својом бољом страном? Доводимо ли у питање наду да ћемо и на овој планети моћи створити праведно друштво?

Одговор на ова питања мора бити одречен јер последњи векови, а нарочито деветнаести и двадесети, били су и векови великих утопија. Ма колико се у семантици разликовали, ова два књижевна жанра, апокалиптички и утопијски, имају очигледне сличности, чак и семантике. И у једном и у другом по правилу се јављају митеме завршетка и почетка, а почетак, који долази после завршетка, значи увод у нови и срећан живот. Оно што апокалипса нуди као идеално на апсолутном и егзистенцијалном плану, утопије нуде као идеално на друштвено-историјском. Списи оба жанра надахњују се вером, буде наду и подстичу своје читаоце да истрају на путу правде и истине.

Чак и велике ововековне анти-утопије, створене у крилу утопијске литературе, које одликује друкчији вредносни суд у оцени раја на земљи, блиске су апокалиптичким списима у опису демонске, „вавилонске“ стране појава.

Сведоци смо како су се утопије током последња два века мењале, постајући не само анти-утопије, већ како је један књижевни жанр, стваран долуше увек у судству и с освртом на филозофију и политику, постајао све више филозофски и полититички, претендујући чак да буде наука. Нови утописти нису могли да сакрију своја исходништа и узоре, али су порицали утопијска својства своје филозофије. Филозофија није више хтела само да тумачи свет већ је у своје циљеве уписала и његову промену. Постала је путоказ за непосредну револуционарну акцију. Али на плану циљева и идеала она се одлучно развела од пророчке и утопијске књижевности и веначла с науком. Утопије су постале научне и реалне, као и социјализам: прво научни а затим реални. А научност је грађена на откривању стварних законитости историје.

Али утопијски карактер оваквих дела и пројеката откривали су најчешће сами њихови творци, или њихови следбеници, напуштајући у пракси гесла уиме којих су приступали „промени света“, или их отворено критикујући и мењајући. Зар нисмо колико јуче слушали тврдње да се у комунистичко друштво може стићи „великом скоком“ од неколико година, или да се оно може остварити за живота револуционара чија су имена данас са првих страна новина прешла на мермерне плоче.

У ово време које су обележили валови утопија и анти-утопија каква је била судбина апокалиптичког жанра, у оба његова вида, религиозном и световном? Ако је први вид делио судбину религија, која се као Пепељуга појављује час једним час другим својим лицем, за онај други, секуларни, може се рећи да је цветао. И штавише: обнављао и мењао. И мора се одмах нагласити: на готово закономеран начин у првој половини двадесетог века укрштао, или ишао „рука подруку“, с утопијским жанром.

Једно се може са сигурношћу утврдити: творци најпознатијих књижевних дела, која су стварана на потки апокалиптичких слика, били су или писци који су се ангажовали у друштвеним револуцијама или су им били благонаклони сапутници. Пример руске књижевности је ту свакако класичан. Руска књижевност, а посебно поезија, до почетка Фебруарске, а затим и Октобарске револуције, била је сва у

знаку апокалипсе. Сви су пратили како се приближава крај света и ишчекивали куцање на вратима. Сви су знали да се историја завршава иза угла и највећи песници су изражавали свеprisутно oseћање катастрофе. А када се „крај“ реално догодио, нови почетак историје, или једноставно *почетак*, јер све претходно је било проглашено за предисторију, описан је сликама из апокалиптичког репертуара. И у том погледу се нису разликовали песници „превазиђене“ симболистичке школе од авангардних футуриста, или декадентни имажинисти од револуционарних пролетерских песника. Христос из Блокове поеме „Дванаесторица“ прави је симбол руске књижевности тог времена.

Апокалипса је пратила револуције у целој књижевности европске левнице; у мађарској поезији, у песмама, на пример, Арпада Тота (*Нови бог*), или код неких песника шпанског грађанског рата, Мигела Ернандеса са његовим *Успењем метле* као примером, све до Васка Попе и његове *Сутјеске*, где апокалиптичка симболика није само хришћанска. А као новији пример, из седамдесетих година, такве апокалиптичко-утопијске везе у поезији могла би се узети изванредна песма *Тај Генерал Рафаела Албертија*, иначе госта нашег *Сусрета*.

Али и у оквиру поезије надахнуте апокалипсом, или стваране у њеном контексту, у другој половини нашег века долази до знатних промена. Штавише: у целој књижевности. Апокалиптички жанр, условно речено, такође, као и утопијски, постаје „научан“ и „реалан“. Али научан и реалан на један други начин. Подлога те реалности није философија, политика, социологија или политичка економија већ нова технологија. Апокалипса је, заправо научно у реалности била поверена тако што се догодила „у малом“ још 1945: Хирошима.

Али то је био тек наговештај. Оно што је уследило превазишло је сва предвиђања тзв. катастрофичке имагинације и изменило не само одлике једног условно названог жанра већ допринело и променама нашег схватања књижевног посла и саме идеје будућности. Сада, наиме, знамо оно што нисмо могли никада раније знати: човек, а не Бог или његов антипод Сотона, може уништити целу планету и живот на њој. После таквог свршетка нема новог почетка у било ком ранијем смислу тог значења и бришу се све утопијске или антиутопијске слике и референце. Крај је апсолутан и будућност празна. Такав крај није описан ни у књигама јеврејских пророка нити у књизи њиховог настављача Јована Богослова.

Је ли књижевност, која се ствара са таквом „црном рупом“ у свести она иста, може ли бити иста, као и целокупна књижевност раније стварана и до сада створена? Како данас веровати да рукописи не горе, рукописи бачени у ватру рукама левих или десних цензора, када смо корак пред припремљеном планетарном ломачом? Ако је књижевност, по дефиницији, садржала извесну пројекцију будућности и по правилу била писана и за будућност, како писати данас када је апокалипса научно проверена, доказана и зависи од нашег грешног а не безгрешног бољег прста. Са том новом апокалипсом тек почињемо заједнички живот и тек почињемо да пишемо служећи се репертоаром њених демонских симбола. Имамо примере таквог „новог“ писања, као што је то, на пример, песма „Мала планета“ наше гошће из Јапана, а има и других, али још не знамо како ћемо писати сутра. Ако ћемо уопште писати. Ако сутра уопште буде било. Ако нешто можемо да учинимо, учинимо зато још данас. *Данас* је друга реч у формулацији наше теме. Тог саговорника, с именом и презименом Данас, књижевност изгледа поштује све више. У сваком случају више него у време јучерашњег футуризма.

* Реч изговорена на међународном Октобарском сусрету писаца у Београду.